

Kerpics Judit

„A mit külföldi divatlapok adni nem képesek”

A nyugati és a nemzeti divat vetélkedése a *Nővilág* hasábjain az 1850-es és 1860-as évek fordulóján

A nemzeti egységről, annak megmaradásáról és helyzetéről folytatott társadalmi diskurzus a 19. századi Magyarországon nem korlátozódott az írott és beszélt nyelv médiumára. 1854-ben megszűnt a szabadságharc leverése után hirdetett statárium, és az 1850-es évek végére a politikai szigor enyhülni látszott.¹ A nyomtatott sajtótermékek terjesztését előzetes cenzúra helyett utólagos rendőrségi engedélyhez kötötték,² amely ellenőrzés megengedőbbnek, vagy legalábbis kijátszhatónak tűnhetett. A kísértésbe eső szerkesztők és laptulajdonosok azonban továbbra is komoly retorziókra számíthattak: így például 1862-ben a *Nővilág* tulajdonosát, Heckenast Gusztávot pénzbírságra, szerkesztőjét, Vajda Jánost pedig nyolcnapos fogságra ítélték, miután egy problémás cikk miatt elmulasztották a lap köteles példányainak beszolgáltatását.³

Az 1849 után apránként újraszerveződő sajtóirodalomban a megszüntetett politikai lapok hagyta űr teret adott a frissen induló – és a hatósági engedélyeket megszerző – divat- és családi lapoknak. A felszínen politikamentes női magazinok azonban a felszín alatt nem voltak semlegesek. A nemzetről szóló diskurzusnak nemcsak a nyelve változott meg – az utólagos ellenőrzés okozta öncenzúra miatt –, de a résztvevői is. A korszakban nagy számban jelentek meg női szerzők a publicisztikában.⁴ A női célközönségnek szóló lapok egyik legfontosabb és legolvasottabb rovata a divattudósítás volt. Az öltözködés formanyelve politikai állásfoglalást tett lehetővé a társaságban való megjelenéskor, egyetlen szó kimondása nélkül. Lukács Anikó *Nemzeti divat Pesten a 19. században* című doktori értekezésében így fogalmaz:

1 Buzinkay Géza, *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig* (Budapest, Wolters Kluwer, 2016) 144.

2 Buzinkay Géza, *Magyar hírlaptörténet 1848–1918*, (Budapest, Corvina 2008) 31.

3 D. Szemző Piroska, „A *Nővilág* megszűnési körülményei”, *Magyar Könyvszemle* 95. 2. sz. (1979) 134.

4 A nők értelmiségi pályán való térhódítását lehetővé tevő történelmi és társadalmi tényezők ismeretése nem tárgya jelen dolgozatomnak.

A kortársak számára a magyar nemzeti öltözet – a nyelvvel, a nemzet erkölcsével és szokásaival együtt – a magyar nemzeti jelleg kifejezésének eszköze, a nemzetet reprezentáló jel, egyúttal a nemzet megőrzésének egyik biztosítója, egyesek szemében egyik kritériuma volt.⁵

Az 1857-ben indult *Nővilág* főmunkatársként nyilvántartott divatszakembere az első számtól kezdve Jósika Júlia volt. A brüsszeli emigrációban élő szerző, Jósika Miklós felesége politikai menekültként élt a belga fővárosban, ahonnan levelezés útján mindketten aktívan részt vettek a magyar kulturális életben. Jósika Júlia tudósításai elsősorban a párizsi divatról, illetve annak belga vagy angol adaptációjáról szóltak, és egészen 1860-ig nagy népszerűségnek örvendtek. 1860-ban a rovatot a pesti magyar és magyaros divatot propagáló Bajza Lenke vette át tőle. Az átmenet nem volt minden előzmény nélküli, és Jósika Júlia sem hagyta ott a lapot egyik napról a másikra, így lehetőségem van összevetni az egymással versengő nyugati és nemzeti divat különböző narratíváit az említett évfolyamban.

A *Nővilág* első számaiban Vajda János folytatásokban közölt értekezésben fogalmazta meg a lap programját *Szépről a szépekhez* címmel. A nemzeti jelleget, nagyságot, sőt a nemzet megmaradását a jelentős esztétikai értékű művészi alkotásokban, s szép eszméjének művelésében látta. A nemzet karakterét nem önmagába zárva, saját történeti múltjához viszonyítva vizsgálta, a kulturális fennmaradást inkább európai összefüggésekben, más népek művészetének tükrében határozta meg. A jóval későbbi *Magyarság és nemzeti önérték* című értekezésében így nyilatkozott: „Fegyveres erőszakkal nem, csak műveltségünk fényével hódíthatunk.”⁶ Az esztétikumnak kizárólagos fontosságot tulajdonító Vajda elvetette a nemzeti irodalom népköltészeti alapokra helyezését, a fennmaradáshoz vezető egyetlen útnak az antik görög művészethez való visszanyúlást, egyúttal az európai kultúrához való kapcsolódást látta.⁷ (Álláspontját később az 1861-ben szintén a *Nővilág*ban közzétett *Széptani levelek*ben finomította. Továbbra is elutasította a fejlődést hátráltató keleti orientációt, illetve a Petőfi-epigonok népies költészetét, azonban revideálta a valódi népköltészet elmaradottságáról és egységiségéről alkotott korábbi nézetét.⁸)

A *Nővilág* tehát Vajda tudatos nyugati orientációjú esztétikai programja szerint épült fel a középrendű nők művelődésének, gazdasági szerepvállalásának és emancipációjának segítése céljából – habár ez utóbbi törekvés végül nem vezetett sikerre, nem ez adta a hetilap fő arculatát.⁹ Indulásakor kétezer-ötszáz (harmadfélezer) előfizetőt tudhatott a magáénak. Ez a szám a hetilap 1864-es megszűnésekor nyolcszázra csökkent.¹⁰ Szinte közhelyes megállapítás, hogy a *Nővilág*ot a tulajdonos és a szerkesztő mintegy nőknek szóló *Vasárnapi Újság*ként képzelte el.¹¹ Az addigra elavultnak számító irodalmi divatlap¹² helyett irodalmi műveltséget (is) terjesztő, színvonalas divatmelléklettel bíró női hetilap szerkesztése koncentrált munkát és erős szerzőket igényelt a versenytársaknál magasabb

5 Lukács Anikó, *Nemzeti divat Pesten a 19. században* (Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2017) 9.

6 Vajda János, *Magyarság és nemzeti önérték, Kóros áramok* (Budapest, Singer és Wolfner, 1896) 11.

7 Szajbély Mihály, *A nemzeti narratíva szerepe a magyar irodalmi kánon alakulásában Világos után*, (Budapest, Universitas, 2005) 314.

8 Uő, uo. 316–317.

9 Kosáry Domokos és Németh G. Béla (szerk.), *A magyar sajtó története III/1. 1848–1867*, Szabolcsi Miklós (főszerk.) *A magyar sajtó története* (Budapest, Akadémiai, 1985) 435–436.

10 D. Szemző, „A *Nővilág* megszűnése...”, 127.

11 Miklóssy János, „Irodalmi folyóirataink a Bach-korszakban”, *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* (Budapest, 1973) <http://epa.oszk.hu/01400/01464/00012/pdf/274-275>.

12 Uő, uo. 272.

színvonal megtartása érdekében. Később Vajda János szerkesztői befolyásának gyengülésével a hetilap is hanyatlásnak indult.

A legelső lapszámtól kezdve főmunkatársként foglalkoztatott Jósika Júlia kétségtelenül húzónévnek számított. Brüsszeli divattudósításait és egyéb cikkeit maga Vajda a *Nővilág* legnépszerűbb írásai közt tartotta számon – habár az emigráns író nő íránycikkeit a sajtórendőrségtől való félelmében Vajdának olykor szerkesztenie kellett. A következőképpen fogalmaz az 1859-ben Jósika Miklóshoz írott levelében:

A „bátorság” című cikket, mint a Mélt. bárónő minden levelét, csak revisionál olvastam először. Világos, hogy politikailag ártatlan volt, de mi tudjuk itthon, hogy a sajtórendőrség, kivált egy elterjedt ujságban, és a jelen mozgalmak közt [...] mindjárt a sorok közt olvas. Bizonyos, hogy letiltotta volna lapomat, melyen már egy írásbeli intés súlyosbodik, azonkívül, hogy harmadéve alig menekedtem hat heti fogságtól egy pár meggondolatlan soromért. Tehát szerfölött óvatosnak kell lennem. Föl kelle áldoznom a „Bátorság” című cikk helyesebb értelmét, s változtattam a hogy tudtam, s a hogy hamarjában lehetett.

[...] Belátom, hogy a brüsszeli levelek teszik lapom legfőbb értékét, ezért nagy figyelmet fordítok rájuk, s nagy zavarban vagyok, ha néha egy egy ismeretlen divatműszót a kéziratban nem tudok elolvasni.¹³

Az idézett levélrészletből témám szempontjából két fontos tényező is kitűnik. Egyfelől Vajda János tanúságot tesz Jósika Júlia divattudósításainak rendkívüli népszerűségéről. Ezt egyébként az író nő előfizetési felhívásokra nyomtatott nevének egyre növekvő betűmérete is mutatta; rovata Barla Gyula szavaival élve az eladhatóságot tekintve a *Nővilág* „legjobban csalogató értéke” volt.¹⁴ Másfelől rávilágít a hetilap érzékeny kapcsolatára a sajtórendőrséggel, illetve a felfokozott óvatosság szükségességére bármilyen politikai, vagy akár csak annak értelmezhető téma esetében. A *Bátorság* című cikkben politikai üzenetet sejtteni nem volt egészen alaptalan. A Jósika-levelezésből egyértelműen kitűnik, hogy a házaspár az emigráció idején is élénk kapcsolatot ápolt Kossuth Lajossal és családjával. Kossuth 1859 januárjában Londonban bekapcsolódott a Klapka György és Teleki Pál vezetete szervezkedésbe, amely a magyar szabadságharc újbóli kirobbantását tűzte ki célul.¹⁵ Az 1849-es magyar emigránsok csoportja a küszöbön álló szárd–francia–osztrák háborútól remélt politikai átrendeződést próbálta felhasználni a magyar ügy támogatására.¹⁶ A törekvés ugyan kudarcot vallott, de az emigráns magyarok külföldi szervezkedése visszhangot vert az anyaországban. Mindez összefüggött a nemzeti öltözet viselésének hirtelen fellángolásával is, hiszen ilyen körülmények között kényelmes és valamelyest biztonságos terepet jelentett a divat és az öltözködés témaköre a nemzeti narratívában.

A francia divatról szóló cikkeivel olvasottságot szerző Jósika Júlia a brüsszeli emigráció ideje alatt kétirányú kulturális transzferben találta meg az írói alkatához és a piaci igényekhez leginkább illeszkedő szerepet. Pályája Jósika Miklós regényeinek németre fordításával indult, majd egymást követték saját, magyar nyelvű szépirodalmi művei; szerkesztett kalendáriumot, és több pesti hetilap állandó munkatársa volt a nyugat-európai kulturális, tudományos és gazdasági hírek, valamint a brüsszeli hétköznapi közvetítésével. A magyar szellemi javak nyugat-európai terjesztése munkásságában nem korlátozódott a fentebb említett fordításokra: 1860-ban például részletgazdag és alapos

13 Vajda János Jósika Miklóshoz (Pest, 1859. március 19.) Vajda János Levelezés, sajtó alá rendezte Boros Dezső, Vajda János Összes Művei X., szerk. Barta János (Budapest, Akadémiai, 1982) 12.

14 Barla Gyula, Boros Dezső (kiad.) *Vajda János, Kisebb költemények*, Barta János (szerk.) *Vajda János Összes művei* I. (Budapest, Akadémiai 1969) 295.

15 Uő, *uo.* 10–12.

16 Uő, *uo.* 10–12.

kortárs magyar irodalomtörténetet közölt francia nyelven a párizsi *Revue Contemporaine* irodalmi szemlében.¹⁷

A magyar kulturális élet európai közegbe helyezett felpezsdítésének igénye tökéletesen egybevágott Vajda János és a *Nővilág* programjával, különös tekintettel az ilyenformán körvonalazódó női társadalmi szerepvállalásra. Mégis az ideológiai egyezés és hallatlan népszerűség ellenére 1860-ban Jósika Júlia elvesztette a divatrovatot, majd hamarosan írásai egészen kikoptak a *Nővilág*ból.

A nyílt sajtóvitává sohasem fejlődő publicisztikai vetélkedés másik főszereplője, a fiatal és ambiciózus Bajza Lenke 1858-ban csatlakozott a *Nővilág* szerkesztőségéhez.¹⁸ Ahogyan Jósika Juliának, úgy neki is komoly lépéselőnyt jelentett a családjá az irodalmi életben való érvényesüléshez. Bajza József lányaként megfelelő műveltségre tett szert, korán lépett írói pályára, és idővel a 19. század második felének egyik legnépszerűbb, és kétségtelenül a legtöbb könyvet kiadó írónőjévé nőtte ki magát – ha művészi szempontból nem is tartozott a konszenzusosan tehetségesebbnek ítélt szerzők közé.¹⁹ Karrierjének gyors felívelésében rendkívüli írói termékenysége mellett fontos szerepet játszott Heckenast Gusztávval kötött házassága, akinek a gondozásában első kötete is megjelent *Beszélyek* címmel 1858-ban.²⁰ Itt fontos megjegyezni, hogy Heckenast, a *Nővilág* tulajdonosa, egyben a Jósika házaspár kiadója is volt; egyéb tényezők mellett tehát ez is közrejátszhatott abban, hogy a két szerző és szövegeik versengése végig a felszín alatt húzóódott, és egyikük sem vállalt nyílt konfrontációt. A *Nővilág* biztos talajt és nagy publicitást biztosított az induló szerzőnek, akinek a neve csak később, az írói munkáját szintén odaadóan támogató Beniczky Ferencsel kötött második házasságát követően vált országosan ismertté.²¹

Bajza Lenke első megjelenése a *Nővilág*ban az író első könyvének kiadásához kapcsolódik. Vajda János lelkes beharangozót írt *Beszélyek* című novelláskötetéről – ezenkívül a lap további hirdetésekkel is igyekezett reklámozni az érkező kiadványt.²² Az ismertető kisebb részben szól Bajza Lenke szövegeiről, Vajda inkább a Gyulai Pál által kibombantott nőíróvitában való állásfoglalásra használja fel az alkalmat. A novelláknak elsősorban az erkölcsi értékét dicséri, és megengedő kritikával illeti az eredetiség hiányát és a nyelvi megformáltság csorbait – különös tekintettel arra, hogy elsőkötetes, nagyon fiatal szerzőről van szó.²³ Ezt követően Bajza Lenke a *Nővilág* állandó munkatársa lett. Beszélyeket, később útleírásokat közölt nyugat-európai körútjáról, 1860-tól pedig a divattudósítás-rovatot is ő jegyezte. D. Szemző Piroska tanulmányából kitűnik, hogy pozícióját 1859 nyarán erősítette meg, amikor Vajda betegsége és vidéki gyógykezeltése idejére átvette a *Nővilág* szerkesztését.²⁴ Ez minden bizonnyal csak rövid ideig tartó, átmeneti megoldás

17 Julie de Jósika „La Littérature Hongroise, Pendant les dix dernières années” *Revue Contemporaine* 2. série, tome 17. (1860) 125–147.

18 Török Zsuzsa, „Legtermékenyebb összes női íróink között”, *Irodalomtörténet* 46 (96) évf. 4. sz. (2015.) 378.

19 Fábri Anna, „A szép, tiltott táj felé”. *A magyar írók története két századforduló között* (1795–1905), (Budapest, Kortárs, 1996) 133.

20 Török, „Legtermékenyebb...” 378–379.

21 Uő, *uo.* 381–382.

22 Uő, *uo.* 380.

23 Vajda János, „Könyvismertetés. Bajza Lenke beszélyei – Két kötet. – „Az eskü», »A különcz»” *Nővilág*, 2. évf. 26. sz. (1858. június 27.) 408–411.

24 „Hogy a lapot szerkeszteni akarja, az kiviláglik abból, hogy 1859. júl. 24-től átveszi annak szerkesztését. A lap *Galambpostájából* megtudják az olvasók, hogy Vajda beteg, és vidéken gyógykezeltik;

volt, mert nevét nem tüntették fel a szerkesztő Vajda neve mellett, és az aktuális előfizetési felhívásokban sem szerepelt.

Annál nagyobb hírverés kísérte a rákövetkező évben a divatrovat – és ezáltal a *Nővilág* arculatának – átalakulását a magyaros öltözet robbanásszerű elterjedésével és Bajza Lenke divattudósításainak megjelenésével.

Ezzel el is érkeztem dolgozatom központi kérdéseire, melyek a kortárs cikkírókat is élenként foglalkoztatták. Divattá válhat-e a hagyomány? Alávethető-e a magyaros viselet a természetéből fakadóan minden évszakban megújuló, folyton változó divathullámok szeszélyeinek? Megtartható-e a nemzeti öltözet az időbe fagyasztott, egyetlen állapotában a divatsajtó és a társas események újdonságra éhes figyelmének keresztttüzében?

Az 1859-es év nagy változást hozott a művelt pesti polgári társaság divatjában. A *Napkelet*, a *Nefejejts*, a *Divatcsarnok* és a *Nővilág* novemberi-decemberi divathírei már magyar dolmányokról, külföldön is kapható női és férfi atillákról, illetve magyar kanászkalapokról és más, szintén a nemzeti viselethez sorolható ruhadarabokról szóltak. A külső megjelenés kérdése minden addiginál erősebb ideológiai felhangot kapott, s a szimbolikus jelentéssel feltöltött divat olyan politikai beszédmódot hozott létre, mely alól – az öltözködés szükségyszerűsége által – senki nem vonhatta ki magát.²⁵

A 17–18. századból hagyományozódott, tulajdonképpen nyugati és törökös elemekből összeálló nemesi viselet nem a magyar kulturális eredet révén, hanem változatlansága által nőtte ki magát nemzeti szimbólummá. A korszakban póriásnak tartott paraszti, népies öltözet elemei továbbra sem kerülhettek be a polgári-nemesi nemzeti viseletbe. A nemzeti divat korszakokon átívelő, időszakos fellángolásai közt kapcsolatot feltételezhetünk. A 19. században új jelentésmezővel gazdagodott nemzeti öltözet az 1820-as, 1830-as évek fordulóján megjelent a magyar úri társaság külhoni eseményein is: például 1829-ben Párizsban magyar táncestélyt rendeztek. Az eseményről szóló tudósítás, mely részletes leírást adott a résztvevőkről, a táncrendről és a magyaros öltözetekről, először a *Tudományos Gyűjtemény*ben jelent meg 1829-ben.²⁶ A beszámolót 1859-ben a *Vasárnapi Ujság*²⁷ az aktuális divathullámra reagálva, a táncestély harmincadik évfordulója alkalmából újra közreadta²⁸ Figyelmet érdemel a cikkhez fűzött szerkesztői megjegyzés, amely az új közlést indokolja:²⁹ „E közlemény, melly megjelenésekor, mint idősebb olvasóink emlékeznek, igen örvendetes hatást gerjesztett, most sem vesztette el érdekét, midőn annak éppen 30-ik évfordulóját értük.”³⁰ E sorok tanúsága szerint az 1859-es farsangi szezonban már nem volt ritkaság az 1829-es cikkben leírtakhoz hasonló ünnepélyeken a magyaros viselet.

A nemzeti viselet általános divatja tehát erősen támaszkodott a hagyományra, a cikkírók rendszeresen hivatkoztak régebbi megjelenésekre a folytatólagosság benyomását keltve, de a magyar öltözet iránti rajongás hamar elcsitult. Az 1850-es, 1860-as évek fordulóján kialakult, és széles körben hordott nemzeti öltözet a század második felében aztán

vagyis a látszat szerint Vajda betegsége miatt vette át Heckenastné a *Nővilág* szerkesztését.” D. Szemző, „A *Nővilág* megszűnése...” 129.

25 Lukács, *Nemzeti divat...* 5.

26 Fekete Gáspár, „Magyar tánc Párisban (Február 9-én 1829)”, Vörösmarty Mihály (szerk.), *Tudományos Gyűjtemény*, 13. évf. 1. kötet (Pest, Trattner J. M. és Károlyi I. 1829) 114.

27 Fekete Gáspár, „Magyar tánc Párisban (Február 9-én 1829)”, *Vasárnapi Ujság*, 6. évf. 6. sz. (1859. február 6.)

28 Gere Zsolt, *Szebb idők, Vörösmarty epikus korszakának rétegei*, Főrizs Gergely (szerk.) *Irodalomtörténeti Füzetek* 174. (Budapest, Argumentum, 2013) 200.

29 Uó, *uo.* 200. (49. lábjegyzet)

30 *Vasárnapi Ujság*, 6. évf. 6. sz. (1859. február 6.)

csak díszöltözetként élt tovább a felsőbb társadalmi rétegben, a módos parasztság azonban bizonyos darabjait átvette és beépítette a népviseletbe.³¹

A divat követésének – vagy elutasításának – alapvető funkciója egy adott csoporttal való azonosulás vagy éppen elkülönülés jelzése. Eszerint – hagyományosan – a társadalmi állás csalhatatlan kifejezője, mely összetett jelrendszere által a vagyoni státusnál sokkal többet mond el viselőjéről. A külső megjelenés formanyelvét nyíltan politikai identifikációra felhasználó cikkírók a *Napkelet* hasábjain élesen elválasztották egymástól az ideológiailag töltött, magasabb rendűnek tartott öltözet fogalmát az ideológiától mentes *divat* fogalmától,³² más lapokban azonban e két fogalom gyakran szinonimaként maradt használatban.

A magyaros öltözet esztétikai szempontok szerinti megítélése sem volt egységes pártolói körében. A *Napkelet* egy névtelen szerzője 1860-ban egyértelműen leválasztja a változatlanból és hagyományból építkező magyar öltözetet a szépség és csinoság évente változó követelményeinek alárendelt divatról. Szerinte a nemzeti öltözet viselésében nem lehet az szempont, hogy a ruha jól áll-e; annál sokkal fontosabb az elv, amit az képvisel.³³ Esztétikai kategóriából etikai kategóriába helyezi át a ruházkodás kérdését, ezáltal leszámol a változás és változatosság igényével is. Vajda János 1859-es cikke a *Nővilág*ban éppen a magas esztétikai értéke felől ragadja meg a magyar viselet nagyszerűségét és alkalmaságát arra, hogy *divattá* váljék nemcsak Magyarországon, de külföldön is, mely szerinte a fennmaradás záloga.

Elpusztulhatunk a föld színéről, és elváltozhatunk, szétolvadhatunk idővel csakugy, mint más hatalmasabb népek, elenyészhetik nyelvünk is, de öltözetünk fennmarad, míg a föld jelen nemzedéke el nem pusztul, s mint a latinok nyelve a papságnál, ugy a huszáregyenruha Európa hadseregében – általános lesz.

*És midőn jelenleg ujra viselni kezdjük a közéletben is nemzeti ruhánkat, elfogulatlan s méltó büszkeséggel mondhatjuk, hogy nem csak sajátlagosan magyar de egyszersmind – európai divatnak hódolunk.*³⁴

Vajda a katonai egyenruhák példáin keresztül mutatja be, hogy a magyar huszáregyenruha európai térhódítása önmagában elegendő bizonyíték a magyar öltözet pozitív fogadtatására más nemzetek divatjában, szépségében pedig semmivel sem múlja alul az angol, vagy akár a francia divatot. Vajda felfogásában a magyar ruha expanziója és divattá válása kifejezetten előnyös és kívánatos. „*A magyar öltözet halhatatlansága*” című cikke már a következő év változásait és a divatrovat átalakulását készítette elő, egyben meghatározta a *Nővilág* viszonyulását a kérdéshez.

A *Nővilág* divatra vonatkozó arculatváltása nem volt előkészítetlen, azonban a magyaros divathullám diktálta változás mértékét az év elején még nem kommunikálták az olvasók felé. Lehetséges, hogy Vajda és Heckenast maga is csak később döntött a gyökeres átalakulásról. Az 1860 januárjában több lapszámban is közzétett előfizetési felhívás még a Jósika Júlia által szerkesztett, az éves előfizetések mellé ajándékba járó *Hölgynaptár*ral, illetve az író divattudósításaival csalogatja az olvasókat: „*Eredeti divattudósításainkat hetenkint jövőben is az e részben páratlanoknak ismert bl.] Jósika Júlia irandja; ezenkívül általánosan kedvelt élettani iránycikkeit is folytatni fogja lapunk szépirodalmi részében.*”³⁵ Valójában a

31 Lukács, *Nemzeti divat...* 6–8.

32 Hites Sándor, *Még daogtak, amikor ő megszólalt; Jósika Miklós és a történelmi regény*, (Budapest, Universitas, 2007) 250.

33 Uő, *uo.* 251.

34 Vajda János, „*A magyar öltözet halhatatlansága*”, *Nővilág* 3. évf. 52. sz. (1859. dec. 25.) 821–824.

35 „*Előfizetési felhívás*”, *Nővilág*, 4. évf. 2. sz. (1860. jan. 8.)

brüsszeli divatjelentések az előfizetési felhívást alig több mint egy hónappal élték túl: 1860. február 12-én jelent meg az utolsó *Eredeti divattudósítás* Jósika Júlia tollából.

A magyar öltözetről 1859. december 11-én adott hírt először a *Nővilág*. A mellékelt divatképen női menték láthatók, a hozzáfűzött magyarázat szerint pedig a már elterjedt magyaros férfiöltözet mellett annak női megfelelője is kibontakozóban van. Jósika Júlia a divattudósításában említi, hogy egy brüsszeli boltban olyasféle női atillát talált, amiről egy pesti divatlapban olvasott. (Korábban, 1857-ben is írt már a magyaros öltözet külföldi megjelenéséről, akkor még azonban a magyarnak öltözött belga urak maskaráját neveltségnek és harsánynak ábrázolta.³⁶ Ugyanebben az évben Magyarországon báli viseletként felbukkant a magyaros párta, ingváll, zsinóros pruszlik és himzett kötény,³⁷ ez tehát akár a magyar öltözet 1859-ben kezdődő virágzásának előjele is lehetett.)

Az 1859-es évfolyam utolsó előtti számában közlik Jósika Júlia arcképét (melyet már a júliusi előfizetési felhívásban megígérték az olvasóknak), majd az évfolyam utolsó számában Jósika Júlia emberi erényekről szóló életvezetési tanácsadó cikksorozatának sokat mondó darabja következik: a *Hallgatás*. Ugyanebben a számban – rendhagyó módon – a divatról Vajda János értekezik a korábban már tárgyalt, *A magyar öltözet halhatatlansága* című terjedelmes cikkében. A divattudósításokban Jósika Júlia inntól kezdve a párizsi és brüsszeli divat híradásai mellett mindig ejt néhány szót a zsinóros, sújtásos magyaros díszítményekről a párizsi divatban, a divatképek leírásait pedig a „hirtelen keletkezett magyar divat”³⁸ népszerűsítésének szenteli a *Nővilág*. A lapszám végén, az 1860-as évfolyamra vonatkozólag, a szerkesztőség ígéretet tett a magyaros divat átfogó és teljes bemutatására, továbbá a tárcarovat a következő évre szóló előfizetéseket propagálva így buzdította az olvasókat a *Nővilág* megvásárlására:

[...] méltóztassanak előfizetni divatlapunkra, már csak azért is, mert ez legolcsóbb, s ugyancsak [...] eddig legelterjedtebb is volt – és ha ugyan eddig is szerencsés volt magas megelégedésüket kiérdemelni, bizonyos, hogy jövőben erre még méltóbbá teendí magát, adandóan rendesen azt, a mit külföldi divatlapok adni nem képesek: eredeti magyar divatképeket [...]!³⁹

Nem meglepő, hogy a magyar öltözet elterjedésével a külföldi divathírek egyre inkább háttérbe szorultak. A cikkekből az derül ki, hogy ebben az időszakban már igény sem mutatkozott a párizsi divat újdonságaira, mert aki nem akarta, hogy a társaság megbélyegezze, az magyar ruhát öltött.⁴⁰ (Pontosan ez volt az a felfogás, ami ellen később a *Napkelet* szerzői kikeltek, mert úgy tartották, hogy ezáltal elveket és politikai öntudatot nélkülöző hóborttá silányul a nemzeti viselet.)

36 „Két uri ember magyar öltözetben jelent meg – de minőben! – azt hiszem a guta ütötte volna meg ijedtében Kostyál urat, ha hirtelen megpillantja a két compatriótát. – Képzeld csak két köpcös belga urat, nem épen a legfiatalabbikat, vörös bő pantalonban arany paszománttal, magos csizmákba dugva, melyeken ökölnyi arany bojt függött. Ahoz két mellényt – szintén paszománttal – s ezenfelül zöld rövid frakkot, arany csipkével s paszománttal kicifrázva. Fejeiken roppant gránátos fűveget viselt e két szeretetre méltó egyéniség, melyet Colbag-nak méltóztattak nevezni, míg hosszú egyenes kard csörgött oldaláikon! Nesze neked magyar!” Jósika Júlia, „Eredeti divattudósítás”, *Nővilág* 1. évf. 18. sz. (1857. máj. 10.)

37 F. Dózsa Katalin, *A női divat változásai 1850–1895 között*, F. Dózsa Katalin, „Megbámulni és megbámultatni”. *Viselettörténeti tanulmányok*. (Budapest, L’Harmattan, 2014) 302.

38 „Műterem”, *Nővilág*, 3. évf. 52. sz. (1859. dec. 25.)

39 „Tárcza”, *Nővilág*, 3. évf. 51. sz. (1859. dec. 11.)

40 „[...] már is sokan vannak, és napról napra többen lesznek olyanok, kik nem annyira nemzeties előszeretettől, de csupán azon természetes okból is kénytelenek magyar ruhába öltözködni, hogy az uralkodó, az ellenállhatatlan divatnak hódoljanak, és nem magyaros viseletük által föl ne tűnjenek.” Vajda János, „A magyar öltözet...” 822.

Jósika Júlia utolsó *Eredeti divattudósításában* örömmel üdvözli a magyaros öltözet immár mindent elsöprő térhódítását, egyúttal – olvasói igény híján – lemond a továbbiakban a francia divat közvetítéséről.

*Szép dolog és örvendetes ez a kedves magyar viselet; s szivemből örülök, hogy ismét napvilágot lát – de meg kell vallanod, hogy ez örömben részemről nagy az önzéstelenség; mert ugyan meggyült ezáltal a bajunk, szegény divattudósítóknak! Nincs többé szükséged francia divatokra – tehát minek szóljak ezekről? Ez igen logicus conclusio; bár csak épen annyira tisztában volnék már a fölött is hogy miről irjak. Azonban magyar köntösök is selyemszövetekből készülnek, még pedig szép szövetekből, s azokhoz is kell csipke, szalag, ékszer stb. Tehát ezekről fogok ezután szólni [...].*⁴¹

Rovatának jövőjét felvázolva megkísérli ugyan az új áramlathoz való alkalmazkodást a külföldi kelmék magyaros viseletben való felhasználásának ismertetése által,⁴² ez azonban – ebben a formában – nem valósul meg. Továbbra is közöl olykor-olykor divattémájú cikkeket, de azokat már más címmel, más rovatban teszi. Megkezdte a brüsszeli mindennapokról és ünnepekről szóló cikksorozatát, mely a divattudósítás formai követelményei alól felszabadulva a maga teljességében mutatja be – és élteit – a magyar vigasságokhoz képest jóval takarékosabb belga ünnepi szokásokat és öltözeteket. Korábbi stílusához híven a magyar estélyek és bálók túlzó és pazarló voltára rámutatva kínálja fel a nyugat-európai alternatívát a kiadásaiban visszafogott, cserébe gyakrabban megrendezhető vigalmakra. Nem hallgatja el a belga társasági élet fonákságait sem, éles hangon bírálja például a táncestélyeken szolgáltatott zenét, illetve bizonyos kosztümöket.⁴³ A közvéleményt leginkább foglalkoztató magyar viseletről ellenben ezek a cikkek hallgatnak.

Meglepő módon a magyar öltözet okozta zsongás közepette a *Nővilág* késlekedett az új divatszakember kinevezésével. Rendszeresen közölték a legfrissebb pesti divatképeket és azok leírását, de Heckenast-Bajza Lenke első divattudósítása – egyben hittétele a magyar öltözet mellett – csak két hónappal később, április elején jelent meg, ekkor még név nélkül. A szerző méltatta elődjének színvonalas és közkedvelt munkásságát, egyben le is zárta azt:

*[...] feladatom könnyebb elődömenél, mert hiszen magyar nőnek magyar divatról könnyebb s kétségtőlön örvendetesebb dolog írni, mint a bár európailag közös, de mégis idegennek mondható ugynevezett párisi divatról.*⁴⁴

Az új divattudósító nevének kezdeti elhallgatása minden bizonnyal kiadói fogás volt az érdeklődés felkorbácsolására. 1860. április 29-én tüntették fel először Heckenast-Bajza Lenke nevét az *Eredeti divatjelentés*en. Ehhez rövid szerkesztői megjegyzés is társult, miszerint – a *Nővilág* drágulását elkerülendő – Bajza Lenke „honleányi áldozatból” (ti. ingyen) veszi át a rovat szerkesztését; egyúttal biztosították az olvasókat arról, hogy Jósika Júlia továbbra is a lap munkatársa marad.

A rendszeren júliusban közzétett, második fél évre vonatkozó előfizetési felhíváson már megjelent Heckenast-Bajza Lenke neve is, méghozzá nagyobb betűkkel szedve, mint Jósika Júliáé. Összességében véve az 1860-as évfolyamot még Jósika Júlia novellái, külföldi beszámolóí és egyéb cikkei uralták, azonban az 1861-es évfolyamra vonatkozó decemberi előfizetési felhívásról már lekerült a neve, és 1861-től az időközben főmunkatárssá előlépett Heckenast-Bajza Lenke fokozatosan kiszorította a *Nővilág*ból.

Az új sodor elvetette a párizsi divat beszivárgását; az ún. „magyartalan”, csak a francia ízlésnek megfelelő, „bizarr” elemek beépítését a magyar öltözetekbe. Ostorozta a nyugati

41 Jósika Júlia, „Eredeti divattudósítás”, *Nővilág*, 4. évf. 7. sz. (1860. febr. 12.)

42 Uó, *uo*.

43 Jósika Júlia, „A farsang Brüsszelben”, *Nővilág*, 4. évf. 8. sz. (1860. febr. 19.) és 4. évf. 9. sz. (1860. febr. 26.)

44 Heckenast-Bajza Lenke, „Eredeti divatjelentés”, *Nővilág*, 4. évf. 14. sz. (1860. ápr. 1.)

divat gyakori és radikális változásait, szemben a hagyománytisztelő, állandóságra törekvő magyar viselettel, melyet kényelmi és esztétikai szempontból is a párizsi divat fölé helyezett. Hívei azonban nem zárkóztak el bizonyos módosításoktól, melyek az eredetileg díszöltözethez tervezett ruhákat mindennapi viselésre alkalmassá tették.

1860 nyarára a divatjelentések tanúsága szerint már teljesen általánossá vált a magyaros viselet kortól, nemtől, lakóhelytől és társadalmi állástól függetlenül. Heckenast-Bajza Lenke divattudósításainak gyenge pontja – a Vajda által első novelláskötete kapcsán is kritizált – nyelvi megformálatlanság. Döcögős, olykor értelemzavaróan alulszerkesztett mondataiért⁴⁵ azonban bőségesen kárpótolta az olvasót a magyar közélet ismert asszonyai által viselt „szebbnél szebb ősmagyar öltözékek” leírásával.⁴⁶ Az előfizetőknek nyilvánvalóan többet jelentett a saját köreikben ismert nevekkal és rendezvényekkel találkozni, mint egy-egy jeles márkiné vagy belga hercegnő szereplése magyar hölgyek számára lényegtelen, ám igényesen leírt gálaesteken.

Mégis hiába teltek meg a hetilapok, a boltok és a szalonok nemzeti divatcikkekkel, a magyaros viselet reneszánsza a pesti és vidéki öltözködésben mindössze pár évig tartott. Hiába küzdöttek a divattudósítások szerzői a magyar öltözet felszínes divattal való össze-mosása ellen, hiába dolgozott a sajtó a ruházat nemzeti ideológiával való feltöltésén és állandósításán. Az 1857-es első báli megjelenések után 1858-ban beszivárgott a nappali viseletbe is, majd 1860-ban csúcsozott ki, egészen kiszorítva a divatlapokból és a társasági eseményekről a francia divatot. Ez a kizárólagosság azonban csupán egy évig tartott, 1862-ben pedig már Alexandra angol hercegné ruháit kezdték utánozni a magyar hölgyek is. 1865-ben egyre lankadt a honleányi lelkesedés a női ruházatkodás terén, 1868-ra pedig egészen kikopott a divatból.⁴⁷

A nemzeti öltözet viselése a – Bécsben is népszerű – párizsi divat darabjai helyett, a saját hagyomány felértékelése az idegen áramlatokkal szemben egy rövid időre a nyelv megőrzésével került azonos szintre a nemzeti egység megtartásának narratívájában. A magyar viselet általános, egész nemzetre kiterjedő elterjesztésének nemzetmegtartó eszménye végül pontosan annak bizonyult, amit a leginkább megvetett: egy-két évadon át meghatározó, a külsőségeken túllépni képtelen, kérészeletű divatnak.

45 Pl.: „Ezen szempontból kiindulva előttünk nem csupán az érdekes a mi uj, hanem az a mi érdekes.” Heckenast-Bajza Lenke, „Eredeti divatjelentés”, *Nővilág*, 4. évf. 16. sz. (1860. ápr. 15.)

46 Heckenast-Bajza Lenke, „Eredeti divatjelentés”, *Nővilág*, 4. évf. 16. sz. (1860. ápr. 15.)

47 F. Dózsa, *A női divat...* 305–314.